

twierdzenie głoszące, że sprzeczność może być cechą bytu, gdyż żaden byt nie może jednocześnie posiadać i nie posiadać określonej cechy, desygnat żadnej → nazwy nie może równocześnie mieć dowolną cechę i jej → negację; sprzeczności, które rozum dostrzega w bycie, *de facto* nie tkwią w nim samym, ale w sposobie jego ujmowania przez ludzki rozum; wykorzystując te założenia w przedmiocie teol. twierdził, że sprzeczności wydające się tkwić w tajemnicy Trójcy Świętej, czy Wcielenia, nie są cechą tych „przedmiotów”, ale ludzkiego myślenia o nich; wg niego teoria niezgodności (a w związku z tym także zasada sprzeczności) mogła stać się kluczem do rozwiązania sporów rel.; warunkiem wypracowania porozumienia między denominacjami protest. jest wcześniejsza zgoda, odnośnie sposobu rozumienia podstawowych pojęć i określenie języka akceptowalnego przez wszystkie strony sporu (precyzyjne zdefiniowanie terminów wieloznacznych, zakresu nazw nieostrych); warunkiem wyjściowym dla takich dyskusji winna być formalna poprawność prezentowanego toku rozumowania.

N. opublikował ok. 40 prac (13 pozostało w rękopisach), m.in.: *De synonymo atque paronymo exercitatio philosophico-theologica* (Gd 1632), *Compendium logica Aristotelicae* (Gd 1635), *Miscellaneous exercitationum decas prima* (Gd 1636), *Gymnasium logicum repetitum* (Gd 1640), *De contradictionis natura et principio* (Gd 1643), *De oppositione enuntiatorum* (Gd 1645), *Irenicum, de differentis religionis conciliandis* (Gd 1645), w którym nie kryjąc sympatii dla antytrynitaryzmu, proponował zgodę między skłóconymi wyznaniem protest., *De cognitione humana universa* (Gd 1648), *De comparativarum enuntiationum expositione* (Gd 1650), *De modus praedicandi* (Gd 1650), *Cursus philosophicus* (Elbingae 1652), *De conciliatione enuntiatorum* (Elbingae 1653), *De quotidiana telluris revolutione exercitatio peculiaris* (Elbingae 1653; fragmenty w języku pol.: *O codziennym obrocie Ziemi*, w: *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku*, Wwa 1979, II 207-225).

K. Górski, *Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej w XVI wieku*, Kr 1949; I. Dąbska, *Logika w gimnazjum akademickim gdańskim w pierwszej połowie XVII wieku*, RGd 15-16(1956-57) 217-221; B. Nadolski, *Profesor filozofii Gimnazjum Gdańskiego Henryk N. w świetle swej autobiografii*, w: *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pamiątkowa dla uczczenia czterechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Gdańskiego, 1558-1958*, Gdynia 1959, 235-241; T. Przykowski, *Zainteresowania matematyczno-astronomiczne braci polskich*, w: *Studia nad arianizmem*, Wwa 1959, 407-410; B. Bierkowska, *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVII wieku*, Wr 1971, 165-170; *Wokół dziejów i tradycji arianizmu*, Wwa 1971; M. Pawlak, *Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535-1772*, O 1972; I. Dąbska, *Znaki i myśli. Wybór pism z semiotyki, teorii i historii filozofii*, Wwa 1975, 244-249; M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI-XVIII wieku*, To 1988; K. Wajda, *Gimnazjum Elbląskie*, w: *Historia Elbląga*, Gd 2001, III 2, 149-157; K. Greczycho, *Bibliografia Elbląga*, w: *Historia Elbląga*, Gd 2006, VI 155-160; O. Nawrot, PEF VII 605-607.

Paweł Janowski

NICOLAI JAN LUDWIK, zm. 1 lub 2 I 1747 w Toruniu, drukarz, nakładca.

Po podpisaniu umowy z radą miejską Torunia przejął 1709 oficynę typograficzną po J.Ch. → Laurerze; drukował w niej w języku niem. i łac. głównie panegiryki, prace profesorów miejscowego gimnazjum (P. Jaenichen *Historisch-chronologische Tabellen*, 1721; J.D. Hoffmann *De originibus linguae polonicae*, 1730; M. Böhm *Commentarius de interregnis in regno Poloniae*, 1733), druki urzędowe, utwory o tematyce rel. (H. Reichl *Rhythmi Evangelici*, 1714; *Ecloga Passionalis, Ecloga Pentecostalis*, obydwa 1717), a także wydawnictwa polskojęzyczne (ok. 7% produkcji), m.in. *Zarty albo krotofilne facecje* (1717), liryki S.H. Lubomirskiego (*Tobiasz wyzwolony*, 1731; *Próżność i prawda rady*, 1705; *Melodie duchowne*, 1731); tłoczył własnym nakładem pierwsze toruńskie czasopisma nauk. (gł. z zakresu historii); pod red. J.P. Schultza „Das Gelehrte Preussen” (1772-24) i jego kontynuację „Continuirtes Gelehrtes Preussen” (1725), „Preussischer Todes-Tempel” (1728-30), pod red. Jaenichena „Meletemata Thorunensia” (I-III, 1726, 1727, 1731), a także uznawane za pierwszą toruńską

gazetę „Neues der Welt” (1733-34, ukazywała się 2 razy w tygodniu); wydał też *Abriss der Thornischen Buchdruckerey oder kurtze Verzeichniüss der darinn sich befindenden Schrifften* (1717), opracowanie zawierające opis zasobu typograficznego oficyny i zarys jej historii; zmniejszająca się po 1737 produkcja i pogarszający się stan techniczny drukarni wpłynęły na decyzję rady miejskiej o zdymisjonowaniu N. 1743 i wydzierżawieniu zakładu 1744 T. Wätzoldowi.

Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, w: *Dzieje Torunia*, To 1933, 66-107 (passim); *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, Wr 1962, IV 292-297; A. Tujakowski, *Z dziejów drukarstwa i piśmiennictwa na Pomorzu. 400 lat drukarstwa w Toruniu 1569-1969*, Wwa 1970, 77-89; P. Groth, SPKP 625; K. Podlaszewska, PSB XXII 709-710; I. Imańska, ToSB IV 173-174.

Marzena Krupa

NICOLAI JEAN OP, ur. 1594 w Mouzay (dep. Meuse), zm. 6 V 1673 w Paryżu, teolog, wydawca.

W 1612 złożył profesję zak. w Verdun; większość życia spędził w klasztorze św. Jakuba w Paryżu, gdzie nauczał teologii, a 1661-64 był przeorem; zasiadał w komisji, która 1649 potępiła 5 tez przypisywanych C. Jansenowi, okazując się obrońcą tomistycznej doktryny o → łasce (II 3) w czasie sporów w XVII w.; N. starał się sformułować naukę autentycznie tomist. (kontrowersyjną w zagadnieniu łaski wystarczającej i skutecznej), wdając się m.in. w polemikę z A. Arnauldem (→ Arnauld 7; wydał 1656 dzieło *Vindiciae sancti Thomae circa gratiam sufficientem adversus p. Joannem N.*) i B. → Pascalem; swoją interpretację nauczania Tomasza z Akwinu przedstawił w *Theses thomisticae orthodoxae de gratia divina veritatis jansenianis erroribus ac dogmatibus oppositae* (P 1655; w: *Judicium seu censorium suffragium de propositione Antonii Arnaldi*, P 1656) i *Apologia naturae et gratiae seu de concordia utriusque, juxta mentem Augustini et Thomae* (Bordeaux 1665); wypowiadał się również na tematy dotyczące życia duchowego i praktyk rel. (*De jejuniis christiani et christianae abstinentiae vero ac legitimo ritu*, P 1667) oraz reformy zakonu (*Commonitorii de necessitate ordinis praedicatorum renovationis analysis et successiva discussio*, P 1644).

Wydał dzieła Tomasza: *Catena aurea pt. Sancti Thomae Aquinatis expositio continua super quatuor evangelistas* (P 1657), *Sancti Thomae Aquinatis praeclarissima commentaria in IV libros sententiarum Petri Lombardi* (P 1659), *Sancti Thomae Aquinatis quodlibetales quaestiones a priorum editionum corruptelis et mendis expurgatae* (P 1660) oraz *Summa theologiae* (P 1663; z komentarzami hist. i dogm.).

M.M. Gorce, *N. et les jansénistes ou la grâce actuelle suffisante*, RThom 36(1931) 761-775, 37(1932) 452-504; tenże, DThC XI 490-497.

Mateusz Przanowski

NICOLAI PHILIPP, właśc. **Rafflenboel**, ur. 10 VIII 1556 w Mengeringhausen (Waldeck-Frankenberg), zm. 26 X 1608 w Hamburgu, teolog luterński, twórca pieśni kościelnych.

Po studiach teol. w Erfurcie (1575) i Wittenberdze (1576-79) przebywał w klasztorze w Volkhardinghausen (Waldeck-Frankenberg); nast. był prob. w Herdecke (1583-86), Kolonii (1587), Alt-Wildungen (1588-96), Unnie (1596-1601) i Hamburgu (1601-08); jednocześnie był kaznodzieją nadwornym hrabiny M. von Waldeck i nauczycielem W.E. von Waldecka; za krytykę kalwińskich poglądów, dotyczących „prawdziwej i rzeczywistej” obecności Jezusa Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej, i obronę luteranckiej → *Formuły zgody* uniemożliwiono mu 1590 promocję doktorską w Marburgu; otrzymał ją dopiero 1594 w Wittenberdze.

Głównymi dziełami N. są dogm.-polem. *Methodus controversiae de omnipraesentia Christi* (F 1596) i *Sacrosanctum omnipraesentiae Iesu Christi mysterium* (F 1602); był on autorem wielu okolicznościowych pism polem., dotyczących gł. obrony luteranckiej ortodoksji i kontrowersji luterancko-kalwińsko-katolickich, m.in. *Fundamentorum Calvinianae sectae*

NICOLAI

cum veteribus Arianis et Nestorianis communium detectio (T 1586), *Notwendiger und ganz vollkommener Bericht von der ganzen calvinischen Religion [...]* *sampt derselbigen aus heiliger Schrift Widerlegung* (F 1596, 1597²) i *Kurzer Bericht von der Calvinisten Gott und ihrer Religion* (F 1597); *De regno Christi* (F 1596), *Freudenspiegel des ewigen Lebens* (F 1599 – powstanie pod wpływem epidemii dżumy w Unnie i śmierci swoich 2 siostr) i *Theoria vitae aeternae* (H 1606) są pismami ascet.-eschatol.; dzieła N. wydał G. Dedeken (*Aller teutschen Schrifften* I-IV, H 1617; *Operum latinorum* I-II, H 1617).

Zainteresowania teol. N. dotyczyły zwł. nauki o wszechobecności Jezusa Chrystusa (tzw. Ubiquitätslehre), zagadnień eschatol. (kontynuowanych m.in. przez J. → Gerharda, A.H. → Franckego i W. → Löhego) oraz centr. roli miłości w chrześc. refleksji i życiu (nauka o *unio mystica*); N. był autorem wierszy (gł. łacińskich) i wielu pieśni kośc., z których *Wie schön leuchtet der Morgenstern* i *Wachet auf, ruft uns die Stimme* weszły na stałe do kancjonałów ewang. (*Evangelisches Gesangbuch* nr 70, 147, 535) i kat. (*Gotteslob* nr 554, 110), a jego chorały m.in. wykorzystywał do swoich kantat J.S. Bach. N. uważany jest (obok J. → Arndta) za jednego z odnowicieli pobożności chrześc. końca XVI w. i prekursora protest. → pietyzmu.

W. Lacher, *Philipp N.*, L 1937; S. Schunke, *Philipp N. Ein Wächter der Kirche im Zeitalter der Orthodoxie*, Gladbeck 1959; W. Hess, *Das Missionsdenken bei Philipp N.*, H 1962; A.M. Steinmeier, *BBKL VI 671-681* (bibliogr.); F. Brusniak, *NDB XIX 206-207*; W. Exner, *Philipp N. Himmlisches Verlangen, irdisches Begehren*, Waldeck 1999, 2002²; F. Brusniak, *RGV VI (2003²) 292*; U. Heidenreich, *Wie schön leuchtet der Morgenstern. Philipp N. und seine Lieder*, Norderstedt 2006; K.Ch. Thust, „*Wie schön leuchtet der Morgenstern*” (*EG 70*). *Zum 400. Todestag von Philipp N.*, *Pastoraltheologie* 97(2008) 41-49.

Stanisław Józef Koza

NICOLAS de BYARD, de Bajardus, de Brachio, OFM, działał w poł. XIII w. w Paryżu. Mimo braku wykształcenia, należał do najwybitniejszych kaznodziejów franciszka. obok → Jana z La Rochelle i → Bonawentury; jako kaznodzieja lud. (→ franciszkanie III) stosował prostą i zrozumiałą formę nauczania; w kazaniach używał przysłów lud. i anegdot; zachowała się duża liczba jego rękopisów; do gł. należą zbiory: *Sermones de tempore*, *Sermones de sanctis*, *Sermones de communi sanctorum*; wiele średniow. podręczników kaznodziejstwa zawierało jego prace, m.in. przypisuje się mu 40 łac. kazań z *Sermones de compendio* Piotra z Limoges (zm. 1306); N. jest także autorem *Distinctiones seu conceptus praedicabiles* oraz *Summa de abstinentia seu Dictionarius pauperum* (P 1498, Str 1518), zawierających materiały do kazań w układzie alfabetycznym.

A. Teetaert, *DThC XI 589-92*; J.B. Schneyer, *Eine Sermonesliste des N.*, *AFrH 60(1967) 3-41*; C. Schmitt, *Catholicisme IX 1251*; G. Hödl, *BBKL VI 692-693*.

Piotr Królikowski

NICOLAS JEAN JACQUES AUGUSTE, ur. 6 I 1807 w Bordeaux, zm. 17 I 1888 w Wersalu, apologeta. Po studiach prawniczych w Tuluzie i Paryżu 1830 został adwokatem w Poitiers, nast. w Bordeaux; od 1849 pracował w Ministerstwie Oświecenia Publ. i Wyznań; 1854-60 był inspektorem bibliotek we Francji, nast. sędzią trybunału departamentu Seine-Maritime, a 1867-77 rzeczoznawcą sądu w Paryżu. Pod koniec życia zajął stanowisko antyliberalne i ultramontanistyczne. W dziele *La Vierge Marie d'après l'Évangile* (P 1857; *Niepokalana Dziewica Maryja*, Wwa 1858; *Zycie Maryi Matki Bożej*, Wwa 1955, 2005) podjął zagadnienia mariologii w aspekcie egzeget., dogm. i liturg.; jest także autorem m.in. *La Divinité de Jésus-Christ. Démonstration nouvelle tirée des dernières attaques de l'incrédulité* (P 1864, 1870⁴); *Bóstwo Jezusa Chrystusa. Nowe dowody z ostatnich napadów niedowiarstwa wyciągnięte*, Wl 1869) oraz *Études philosophiques sur le christianisme* (I-IV, P 1842-45, 1885²⁶); *Wypód prawdy chrześcijańskiej ze stanowiska filozofii, dogmatu i historii* I-II, Wl 1870).

P. Lapeyre, *Auguste N., sa vie et ses oeuvres. D'après ses mémoires inédits, ses papiers et sa correspondance*, P 1892, 1896; R. Darricau, *Catholicisme IX 1247-1249*.

Piotr Napiwodzki

NICOLAUS de TUDESCHIS → Mikołaj Tudeschis de.

NICOLE PIERRE, ur. 19 X 1625 w Chartres, zm. 16 XI 1695 w Paryżu, teolog i filozof.

Już w 14. roku życia dobrze znał łacinę i grekę; 1644 uzyskał tytuł magistra *artes liberales*; 1644-45 studiował teologię na Sorbonie; 1649 uzyskał tytuł bakałarza teologii i wykładał literaturę w Port Royal, co dało mu sposobność zapoznania się z → jansenizmem; w 1654 powrócił do Paryża pod przybranym nazwiskiem M. de Rosny; przyjaźnił się z A. Arnauld'em, któremu towarzyszył podczas wygnania; w czasie podróży po Niemczech przetłumaczył na język łac. *Prowincjałki* B. Pascala, dodając własne przypisy i publikując (1658) całość pod pseud. Nicholas Wendrock; bronił wydalonych z Sorbony uczonych podzielających poglądy bpa C. → Jansena; 1662 był współautorem (z Arnauld'em) *La logique ou l'art de penser* (P 1662; *Logika czyli sztuka myślenia*, Wwa 1958) napisanej na podstawie kartezjańskiej interpretacji logiki Arystotelesa (znana jako *Logika* z Port Royal); 1664 napisał serię listów (*Les imagineires*), w których starał się wykazać, że heretyckie poglądy przypisywane jansenistom istniały tylko w wyobraźni jezuitów; spotkały się one z atakiem poety J. Desmarets'a de Saint-Sorlin, na który odpowiedział 1666 kolejną serią listów (*Les Visionnaires*); w tym samym czasie wdał się w polemikę na temat transsubstancjacji z H. Claude, której owocem była praca *La perpétuité de la foi de l'Eglise catholique touchant l'eucharistie* (P 1664; I-VI, 1781-82), powstała przy udziale Arnauld'a; największym uznaniem cieszyła się jednak jego nauka mor. *Essais de morale* (I-IV, P 1671-78) złożona z serii krótkich dyskusji na temat prakt. chrześcijaństwa; z powodu błędnych poglądów teol., 1676 nie uzyskał zgody bpa Chartres na przyjęcie święceń kapł.; zamieszany w intrygi jansenistów 1679 (na skutek listu do Innocentego XI w sprawie bpów diec. Saint-Pons-de-Thomières i Arras) musiał opuścić Paryż i zbiegł do Niderlandów; 1683 w piśmie do bpa F. Harlay'a de Champvallon w Paryżu odwołał swoje błędy, dzięki czemu pozwolono mu wrócić do Paryża; brał udział w polemikach dotyczących → kwietyzmu (poparł poglądy J.B. → Bossueta przeciwko F. → Fénelonowi) i studiów monastycznych (poparł J. → Mabillona przeciwko opatowi z Rancé); nie wypierając się związków z klasztorem w Port Royal, w dysputach i dziełach (podejmujących problem predestynacji, łaski, wolnej woli, znaczenia odkupienia i dobrych uczynków) dążył do zachowania opinii zgodnej ze stanowiskiem Kościoła kat.; większość z jego 88 publikacji ma polem. charakter.

C.P. Goujet, *Histoire de la vie et des ouvrages de N.*, P 1733; W. Szymanowski, L. Rogalski, *Dycjonarz biograficzno-historyczny*, Wwa 1844, 1988, II 129-130; E.Kość XXVII-XXVIII 384; F. Bolgiani, *ECat VIII 1860-1862*; B. Chédozeau, *DSAM XI 309-318*; J. Carreyre, *DThC XI 634-646* (bibliogr.); E.D. James, *Pierre N., Jansenist and Humanist. A Study of His Thought (Archives Internationales D'Histoire Des Idées Minor)*, Hg 1972, NY 2007; A. Raffelt, *LThK VII (1998³) 816-817* (bibliogr.); H. Jakuszko, *PEF VII 607-608*.

Józef Szymański

NICOLET, diecezja we wsch. Kanadzie (prow. Quebec) eryg. 10 VII 1885 przez pap. Leona XIII z części diec. Trois-Rivières jako sufr. → Quebecu, a od 1951 – sufr. Sherbrooke; pierwszym bpem N. był E. Gravel, który zorganizował diecezję, przeprowadził 6 wizytacji duszpast., założył siostry miłosierdzia Hôtel-Dieu z N. (→ miłosierdzie III 2, 31°), sprowadził do diecezji 1896 adoratorki Najdroższej Krwi Chrystusa (→ adoratorki 7), a 1898 małe siostry Świętej Rodziny z Sherbrooke (→ małe I 45°); 1908 zostało utworzone seminarium duch., afiliowane do Université Laval; diecezja zajmuje 3682 km² i liczy 193 021 mieszk., w tym 187 824 katolików, 81 parafii, 120 księży diec. i 22 zak., 113 zakonników, 377 siostr.